

La toponímia del Priorat i de la Ribera d'Ebre en un document de l'any 1460

VENTURA CASTELLVELL DíEZ
IES DE SANTS, BARCELONA

Els camins bladers de l'Ebre al mar

L'any 2001 a la *Miscel·lània del Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre* vaig publicar un article que, amb el títol "Les rutes terrestres de l'Ebre al mar: el memorial de 1460", reproduïa i estudiava un informe sobre els possibles camins carreters per dur el blat i altres mercaderies des de Flix o Móra, l'actual Móra d'Ebre, a la Ribera d'Ebre, fins a Miramar o Salou, al Baix Camp, sense passar pel tram final del riu Ebre i evitar així les càrregues que comportava el pas per Tortosa. Si aquell article pretenia divulgar la documentació coneguda sobre la ruta terrestre del blat i exposar els diferents intents, reeixits o no, de renovació dels vells camins o de creació de noves rutes, aquest vol centrar-se més en el contingut toponímic del memorial de 1460.

Escriuen l'informe els delegats dels consellers de la ciutat de Barcelona l'any 1460. En ell van estudiar dues possibles rutes. Una de nova creació que havia d'anar de Flix a Salou. L'altra era l'antic camí construït a principis del segle XIV que anava de Banyoles, lloc del terme de Tivissa, no gaire lluny de Móra, fins a Miramar, fortalesa de la costa del terme de Mont-roig del Camp i que a mitjan segle XV era intransitable. Ja hi ha notícies de l'any 1258 d'un camí que de Garcia i Móra havia d'anar fins a Cambrils (Blanch 1991: 30), i una altra del 1333 de Móra a Guardamar, antic nom del lloc de Miramar (Curto 1988: 25). El primers passos per a la construcció del camí de Banyoles comencen el 1398 quan Barcelona, a causa dels problemes que comportava per a la ciutat transportar el blat i altres mercaderies fins al mar passant per Tortosa, compra els llocs de Flix i la Palma. L'any 1401 els consellers barcelonins decideixen portar les mercaderies pel riu Ebre de Flix a Banyoles i a través d'un camí de carros fins a Miramar, on per mar es transportaven fins a Barcelona. Coneixem part de l'itinerari que seguia gràcies a un document de mitjan segle XV on

s'indiquen les despeses necessàries per arreglar la casa i el camí de Miramar i alguns llocs de l'itinerari: de la llotja de Banyoles a Tivissa, el coll de la Vall Sofra, la font d'en Salvat, l'estret de Fatxes, el barranc de la Figuerola, Vandellòs i Miramar (Castellvell 2001: 157).

Per guardar les mercaderies es van construir quatre magatzems. Un a Flix, acabat l'any 1406, on es rebien i distribuïen les càrregues que baixaven per l'Ebre o que per terra venien de l'Urgell. Un altre a Banyoles, a l'esquerra del riu i sota la protecció del Castellet de Banyoles, fet entre el 1406 i el 1408 (Bru 1955: 181). El tercer a Móra, cap al 1456 o 1457, quan la llotja de Banyoles va quedar inutilitzada a causa de les crescudes del riu, i estava situada a l'esquerra del riu, a l'actual terme de Móra la Nova (Bru 1955: 181, Perpinyà 1987: 47). El quart va ser la casa o fortalesa de Miramar, a la platja de Mont-roig del Camp i en terres de l'arquebisbe de Tarragona (Jové 1999: 33, 281 i 335), estava emmurallada i es va construir entre els anys 1406 i 1411.

El memorial de l'any 1460 és conseqüència de l'interès dels consellers de la ciutat de Barcelona per arreglar l'antic camí de Móra a Miramar o de fer-ne un de nou que vagi de Flix a Salou. L'estudi de les dificultats i de les obres que s'haurien de fer en cada una d'aquestes dues rutes recau en dos mercaders barcelonins, Francesc de Perarnau i Antoni Sala, un mestre de cases de nom Çafont, un mestre fuster i un biscaí especialista en la construcció de ponts, acompanyats per un escrivà. L'expedició es fa entre el 8 i el 21 de juliol de 1460 i els emissaris lliuren el 13 d'agost l'informe als consellers. En ell exposen per on creuen que poden passar els camins i les obres que caldria fer. Els consellers encarregats de valorar les propostes creuen oportú que cal tornar a examinar-lo per determinar amb precisió les despeses necessàries. Res se sap d'aquest nou reconeixement. La guerra de Joan II (1462-1472) va aturar el projecte i no se'n torna a parlar fins a l'any 1491. Per informacions posteriors sabem que el camí de Móra a Miramar es va utilitzar fins a mitjans del segle XVI a càrrec dels consellers barcelonins i el seu itinerari coincideix en línies generals amb el traçat de la carretera de Móra a l'Hospitalet de l'Infant. Del camí de Flix a Salou la documentació consultada no en diu res.

Els itineraris

L'itinerari comença a Barcelona i segueix per Castelldefels, Vilanova, Torredembarra, Tarragona i el port de Salou, on fan una parada per cercar el millor lloc on poder descarregar el blat. D'aquí se'n van fins al despoblat de Barenys, on també busquen un descarregador, i després a Cambrils on, apartant-se de la costa tiren riera amunt fins a les Voltes, Riudecols i les Irlles. De les Irlles, deixant el Camp de Tarragona, van al Priorat, cap a Porrera, passant pels colls de les Basses i Cortiella, camí que troben més pràctic que el que passa pel coll de la Teixeta. Des de Porrera van fins a Torroja passant pels barrancs de la Coma d'en Romeu i del Mas de Pallisser i pel mas d'en Cerdà. Troben massa dificultats i cerquen altres rutes. És llavors quan, acostant-se a la cartoixa d'Escaladei demanen consell. Però l'abat no vol el camí perquè creu que augmentaria el pas de gent i els faria més mal que bé. De la cartoixa d'Escaladei van fins a la Vilella Alta i d'allà, partint de les Salelles, segueixen el riu de Cartoixa i passant pel Terràs Clar, el torrent de la Domenge, el "colomer o borge d'en Rebol" i el banc de Solanelles arriben a la Vilella Baixa, on repassen el que han fet. Veient les dificultats, decideixen anar a veure el camí que va de Porrera a la Vilella Baixa passant per Gratallops i pel mas d'en Serres. De la Vilella Baixa

prenen el camí de Cabacés i riera amunt travessen el barranc de Cavaloca i l'estret del Vaquer, passen per davant del molí de Serrateix fins a la plana d'en Guitart i per sota de la Penya Roja van al pont de Cabacés, on enfilen el coll de les Batalles i entren en el terme de la Palma. Ja a la Ribera d'Ebre tiren per la vall de la Cisqueja, el coll de la Freixa, la vall de Coma de Vaques, els comellars de na Saqueresa i de les Pomeres, l'atans del Gascó i la vall de Mactar fins arribar al riu Ebre. Un cop a Flix van fins a la botiga on s'han de descarregar les mercaderies provinents de Castella, Navarra, Aragó i l'Urgell. Després visiten el molí, l'assut, el castell i el porxo, i prenen nota del seu estat. El 17 de juliol baixen pel riu fins a Móra i decideixen que el millor camí és el que sortint de Flix passa pel coll de la Batalla, pel pont de Cabacés, la Vilella Baixa, Gratallops, Porrera, les Irlles i Salou.

El divendres 18 els emissaris de Barcelona i acompanyants travessen el riu i visiten el lloc on s'havia construït la llotja. Després van a visitar les ruïnes de la llotja de Banyoles per veure què en poden aprofitar. A continuació van fins a Tivissa, circulant pel camí vell, que troben molt derruït. L'endemà des de Tivissa inspeccionen el camí que, de Móra a Miramar, passa pel mas d'en Jaume Escoda, la vall de Tartacó, la Vall Sofra, el barranc de Mudèfer i el coll de Fatxes, on troben la carretera vella en molt mal estat. Descarten aquest camí per les dificultats i les despeses que hi ha i tornen a Tivissa i d'allà a Móra. Des de Móra inicien un altre camí que partint del mas del Molló va fins a Tivissa passant pel torrent del Mas d'en Vidal i el camp d'en Jaume Perelló. L'endemà dia 19, des de Tivissa, tornen al camp d'en Jaume Perelló travessen el camí de Falset, la carretera vella, diverses heretats i barrancs i passant pel coll de la Mata Enxinen, la vall del Pin Ver, la costa del Coll en Barba, la vall Sofra, el mas d'en Torner, el coll del Mas de n'Algerri, la serra i el mas de Fatxes, el mas de Figuerola, Vandellòs, el mas de Riba, el mas de Riudoms i, travessant el riu d'Ullastra, arriben fins a la casa de Miramar. Un cop acabada la inspecció decideixen que la millor ruta és la que sortint de Móra va al mas de Molló, puja fins a Tivissa i acaba a Miramar transcorrent pels llocs acabats d'esmentar.

Interès del document

La funció dels emissaris barcelonins és cercar el millor camí i prendre nota de tot el que s'ha de fer per evitar les dificultats del relleu. De tot el que veuen i decideixen en fan una notable memòria que conté una gran riquesa de lèxic referit a les característiques de la terra que trepitgen. Noms comuns que en algunes ocasions van sols, en altres formen part d'un topònim com a genèric descriptiu i el que, sense abandonar la marca descriptiva, són el nucli del topònim. Així voltes, figuera i coma apareixen com a genèrics a "fahent tres voltes o girades", "les figueres del Marquès" i "un barranch e una coma" i com a topònim a "mas de las Voltes", "mas de la Figuera" i "la vall de Coma de Vaques". Alguns dels noms comuns (com atans, banc, boscatge, càrrava, grony, llotja, malla, molló, navora o terràs) han perdut vigència, han reduït el seu ús, es mantenen només fossilitzats com a topònims o tenen uns altres significats, mentre que un grupet són presentats com a sinònims (borja i colomer, costa i sacosta, barranc i torrent o destret i estret). Algunes d'aquestes observacions en el lèxic són atribuïbles a la intervenció en la recollida de la informació i posterior redacció del document a la participació de dues veus pertanyents a dues àrees lingüístiques. Una, la dels informadors, originaris del territori descrit i per tant de l'àrea del català occidental, i l'altra, la dels emissaris, provinents de Barcelona i parlants de l'àrea de

l'oriental. Aquestes dues veus tenen una intervenció diferenciada, mentre que la local intervé més directament en la informació del topònim, la forana ho fa en la utilització dels genèrics o apel·latius (el cas de torrent i barranc). Caldria veure fins a quin punt aquest doble origen és la causa de l'ús de genèrics no habituals a les comarques visitades (grony), d'alguns casos de sinonímia (costa / sacosta) o de la confluència i confusió de significats (entre vall i coma, coma i barranc, coma i comellar, riu i riera, banc i bancal o borja i colomer). Són aspectes que s'exemplifiquen més endavant.

L'abundància de topònims és un dels atractius dels text. Alguns d'ells són poc habituals, com Barenys, Cavaloca, Fatxes, Mactar, Mudèfer, Sofra o Tartacó. Crida l'atenció l'ús de "sucac", variació d'atzucac, com a topònim o les diferents denominacions referides a un mateix lloc "Mas de Lloç", "Vall de Lor" o "Vall de Loç" que insinuen el primitiu topònim de Vandellòs sota la forma de vall del Mas de Lloç; l'ús indistint de mas de la Figuera i mas de Figuerola per a la mateixa propietat; el binomi Miramar / Guardamar, que també es dona en altres llocs i, encara que en el text només surti el primer està ben documentat el segon; la denominació actual de les Vilelles, que no coincideix amb cap de les dues que apareixen a l'informe: "la Vilella Subirana" i "la Vilella Damunt" són la moderna Vilella Alta i "la Vilella Jusana" i "la Vilella Devall" són la Vilella Baixa. La majoria del topònims es mantenen vius (riu d'Ullastra, coll de la Batalla o la partida de Mactar), fins i tot algunes formes arcaïques, com Ebro i Pin Ver encara s'usen en el parlar local. Altres s'han modificat (la Coma d'en Romeu per Coma-romeus, coll de la Taxeda per coll de la Teixeta, mas de Riudoms per Masriudoms) però n'hi ha que amb el pas del temps han desaparegut (torrent de la Domenge, coll de les Basses, la vall de Tartacó o la vall Sofra). L'antroponímia com a element constitutiu d'un topònim és present a, entre altres "la tanç del Gaschó", el "banc de Solanelles", el "Coll en Barba" o "la heretat d'en Pocha Stima".

En l'aspecte lingüístic és fàcilment observable la pertinença de l'autor de l'escrit a l'àrea del català central, ja prou ben definit a l'època. Es detecta per l'escriptura de les vocals neutres ("las Bassas", "la carratera", "sagüent", "sagüiren", "comellas" o infinitius com "veura"), En altres ocasions dubta i alterna les vocals a i e ("las Irlas", "comellar de Mectar" i "solana de Mactar", "la Vilella Damunt" i "la Vilella Devall", "tramesos" i "tremesos", "sacosta" i "secosta"), o es decanta per la e ("ciutedans", "Terragona").

El lèxic del paisatge natural

Qualsevol via que no fos la marítima havia de travessar les serres del Priorat o les del terme de Tivissa que separen l'Ebre del Camp de Tarragona. Són unes muntanyes que ja havien estat frontera entre musulmans i cristians, on es troben les principals isogloses entre el català oriental i occidental i que, malauradament, en alguns aspectes socials, culturals, econòmics i polítics encara separen les terres de l'Ebre de la resta de Catalunya. El lèxic descriptiu del document de l'any 1460 defineix les dificultats d'aquest territori. És un territori muntanyós, força trencat i amb moltes costes i pocs plans. Els consellers en destaquen contínuament les dificultats del relleu: "atrobaren moltes devallades e puiades, barranchs e pedruscades".

Dels camins diuen que són aspres, descarnats, pedregosos, o que tenen molta roca o que estan molts derruïts i en ocasions no són passadors i que per arreglar-los cal molta feina i

despesa: “trobaren lo dit camí molt roquis, padregós e descarnat”, “e veheren lo dit camí molt aspre e no passador”, “és impossible poder-sa fer per passar carros per tan aspre loch”, “lo dit camí ésser ten aspre e de tanta messió e despesa e no ésser pessador”, “lo qual camí atrobat molt dirruït e molt aspre”, “e ésser ten aspre e ten mal”, el camí “tira tota solana amunt, en la qual ha un poch de roquissar, e après lo dit roquissar fa rompra un tros de terra roquissencha”. En algunes ocasions indiquen que la dificultat és una pitrada, mot derivat de pit que descriu un obstacle d'una certa grandària que sobresurt en el terreny: “trobaren un gran barranch e malla pitrada”, “trobarem una pitrada puiant al coll del Mas d'en Algerri”, “per rahó de una pitrada, és necessari exir de la carretera vella”, “lo camí vell no fo sufficient per una mala pitrada que hi havia”.

Els accidents més significatius que destaquen són els torrents i els barrancs: “ha molts torrents e barranchs”, “al cap d'un torrent”, “lo cap del barranch”, “un gran barranch”, “dos petits barranchs”, “ha un barranch e una coma”. Els torrents indicats són: “torrent del Terràs Clar”, “torrent de la Domenge”, “torrent del Bosch”, “torrent de Cavalocha”, “torrent del Mas d'en Vidal”, “torrent Roger” i “torrent del Mas de Lloç”. Entre els que reben el nom de barranc hi ha el del “del Mas d'en Palliser”, “barranch appellat Mudèffer” i el “pas o barranch de Cavalocha” que en una altra ocasió se l'anomena “torrent de Cavalocha”. Com a genèric destaca l'ús de torrent per sobre de barranc quan acompanya un topònim, i barranc per sobre de torrent quan és un descriptiu orogràfic, es tracti o no d'un barranc. Els diferents diccionaris indiquen com a significat més propi o més general de barranc a la “depressió profunda produïda per l'acció de l'aigua de les pluges”, i de torrent al “curs d'aigua temporal i irregular” i per extensió pot rebre aquest nom tota aquella depressió de terreny per on circula aigua, sigui una valleta, una coma o un barranc. Definicions que no exclouen la possibilitat que els dos conceptes facin referència al mateix lloc com passa en el document. A més la seva lectura ens fa suposar que en més d'una ocasió l'ús del terme barranc va lligat a una dificultat, un obstacle o un precipici que es troba en el camí.

La confusió que hi ha entre aquest dos genèrics en part la podem atribuir a la presència de dues veus informadores indicades anteriorment. Aquesta dualitat informativa pot haver provocat l'ús indiscriminat de barranc i torrent referits a un mateix lloc. Així tenim “un altre barranch appellat Mudèffer, en lo qual ha mester un pont per trevessar un torrent”, “un gran barranch [...] e en lo dit torrent”, “un barranch o torrent, appellat torrent del Mas d'en Vidal” i encara, “atrobaren un gran barranch a hon ha mester un pont de XXXX pams de larch, e en lo dit torrent après lo dit pont fa fer una paret resant lo dit barranch, e a III tres trets de ballesta, en lo mateix torrent”.

També hi ha interferències entre barranc, coma i els seus derivats, per una banda, i vall per l'altra. En algunes ocasions ja com a integrants plens del topònim. Els casos detectats són: un barranc que “se apella la Coma d'en Romeu”, “la vall de Coma de Vaques”, “la coma de la Vall de Tartacó” o “la vall de Tartacó”, “cap del Comellar de Mectar” o “la vall de Mectar”, on barranc i coma en el primer cas i vall i coma o comellar en els altres indiquen accidents geogràfics idèntics. Hem de suposar que l'escrivà coneixia la diferència entre barranc i coma perquè en una ocasió diu que hi “ha un barranch e una coma”. Altres topònims amb aquests genèrics són: “sòl del comallar de na Saqueresa”, “sòl del comellar de las Pomeras”, “la vall de la Cisqueja”, “la vall Soffra”, “vall del Pin Ver” i “loch

appellat Vall de Lor”. La diferència entre una coma o comella i una vall, abans que es produïssin les interferències, són d’extensió. Així les comes són valletes poc fondes i en ocasions no gaire extenses, les comelles són comes petites (“e seguiren la dita carretera en què ha comellas”), els comellars són, per l’estructura morfològica, derivats col·lectius de coma, encara que sovint funcionin com a sinònims de coma, i les valls tenen una extensió més considerable. No obstant els casos indicats en el document com a valls són realment comes, valletes o barrancs. Un altre genèric del mateix camp semàntic però amb un significat més ampli és conca, que només s’esmenta en una ocasió, “vogint la concha”. Una conca és un territori envoltat de muntanyes i drenat per un riu i els seus afluents.

La forma muntanya només s’empra una vegada, “per vogir la muntanya”. Serra apareix més sovint, “la serra de Tivissa”, “la serra de Fatxes” o “la serra de Fatges”, “saguint tota la serra a vall”, “serra amunt” i “serra avall”, amb el significat de segment d’una carena o branca d’una serralada. Els passos naturals entre els vessants de les muntanyes són els colls. Els emissaris passen o veuen el “coll de las Basses”, “coll de la Taxeda”, “coll de Cortiella”, “coll de la Salera d’en Bonet”, “coll de les Batalles”, “coll de la Frexa”, “coll de Fatges”, “coll de la Mata Enxinen”, “coll en Barba” i el “coll del Mas d’en Algerri”. En una sola ocasió indiquen “un collet”.

Costa i sacosta s’usen com si fossin sinònims. El primer apareix en dues ocasions i el segon en vuit. Les dues cites de costa coincideixen amb el corresponent sacosta. Una dins del mateix fragment: “passava lo dit camí secosta als peus a les ametles qui són en un rostoy, tiraren per aquella costa mateixa fins al coll de las Bassas”; l’altra referint-se al mateix lloc: “la costa del Coll en Barba” i “lo çacosta del Coll en Barba”. La resta són: “un gran sacosta de molt gran altura”, “passant lo dit molí de Serrateix sacosta amunt fins a la plana d’en Guitart”, “puja per un sacosta amunt al dit coll de las Batalles”, “puiaren per un çacosta terreny, custeiant tota ubaga fins alt en la serra de Tivissa”, “e per tot lo çacosta” i “tira lo dit camí tot çacosta”. Malgrat aquesta sinonímia els mots tenien des del seu origen un significat diferent. Una costa, és el pendent d’un terreny, mentre que sacosta és un derivat de SUB COSTA, “sota la costa”, com els similar Sopenira, a la Ribagorça, o Sapeira, al Pallars Jussà, que provenen de SUB PETRA, “sota la pedra”. Variants de sacosta són “lo secost”, “un socost” o “un sacost” (DECat. II, 1001). Completa aquest apartat de dificultats provocades per l’accidentada geografia de l’itinerari les “moltes devallades e puiades”, com “la pujada del coll de les Batalles”, “per una devallada devallant a la vall Soffra” i “la devallada de la serra de Fatxes”.

En un territori tan muntanyós les extensions de superfície llisa no són habituals. No és estrany que el genèric plana i els adjectius pla i dret, amb el sentit de recte, es trobin ocasionalment: “la Plana d’en Guitart, e partint de la dita plana”, “haurà bo e pla camí”, camí “pus pla e pus breu”, “ésser millor camí e pus pla”, “e serra amunt tot pla”, “per pessar pus pla”, camí “molt pla e molt dret”, “tiraren camí dret” i camí “pus dret”.

Derivats de terra són terreny o terrenya, amb caràcter d’adjectiu: “atès que era terreny e ab poch barranchs”, “puiaren per un çacosta terreny custeiant tota ubaga”, “va sota una figuera per la solana terrenya”. Terror i terràs, que també deriven de terra, descriuen una superfície de color clar o despullada de vegetació: “torrent del Terràs Clar” i “sobra un terror blanch”.

Per indicar la part solellada de la muntanya la forma més usual és *solà* i el seu femení *solana*: “tirarà tot solà la via del mas d'en Cerdà”, “lo dit camí va tot solà fins al torrent del Terràs Clar”, “tot solà avall fins al colomer del Molí d'en Serdà”, “e axí tira tot solà”, “entra en la solana fins al sol del Comellar de las Pomeras”, “solana de Mactar”, “va sota una figuera per la solana terrenya”, “e partint del dit pont ve tota solana”; “tira tota solana amunt”; “e de allí tota solana” i algun cas més. *Solanelles*, tot i aquí que és un antropònim, el seu origen cal cercar-lo en un derivat diminutiu del topònim *Solana*: “lo banch de Solanelles”, “l'olivar “d'en Solanelles”. Per indicar la part més ombrívola de la muntanya s'usa *ubaga*, forma femenina de bac: “tirarà tota ubaga e solana per les vinyes”, “la ubaga qui és envista del cap Cisquella”, “custeiant tota ubaga”, “tota ubaga vogint”, “tota ubaga avant”. Sempre escriu *ubaga*, menys en una ocasió que es llegeix “*ubaca*”: “tota ubaca fins alt en la serra de Tivissa”.

Les masses rocoses s'indiquen amb diversos genèrics. *Grony*, que és un tros de roca i funciona com a sinònim de morro; *roca*, que és una massa de pedra; *penya*, que sovint fa de sinònim de roca; *malla*, que és una roca que sobresurt en un cim: “un grony de rocha”, “sobre los dits stret e rocha”, “la Penia Roga”, “trobaren un gran barranch e malla pitrada”. En una ocasió el document per definir la poca consistència d'una massa rocosa diu que està formada per pedretes, per “roques pinyolenques”. Per referir-se a un conjunt de roques o a la seva abundància s'utilitza *roquissar* i *roquisser*: “ab gran roquissar dassà e dallà”, “un tros de roquissar”, “un poch de roquissar”, “gran tros de roquissar”, “un torrent en què ha molts roquissers”. També com a conjunt de pedres petites s'utilitza *pedruscades*: “atrobaren moltes devallades e puiades, barranchs e pedruscades”. Per últim, lligat en part amb roques, es podria afegir “cinge” en el cas que fos una mala escriptura de cingle, amb el significat d'espadat de roca, precipici o balç: “volent-hi fer pont entorn del cinge”.

Els passos, més o menys difícils o destret, els pas i la gola. Si és un lloc poc ample i profund d'un corrent d'aigua entre roques o muntanyes és un estret o la seva variant destret: “un altre gran stret”, “sobre los dits stret e rocha”, “tot riera fins al stret del Vaquer”, “destret del Vaquer”, “passat lo dit pas o torrent de Cavalocha e destret del Vaquer”, “un gran groch al peu del dit destret”. Pas, és a dir, el lloc per on s'ha de passar: “pas o barranch de Cavalocha”, “pas o torrent de Cavalocha”, “ha un mal pas”. Gola és un terme anatòmic que sovint s'utilitza com a sinònim d'estret, encara que en aquest cas fa referència a la boquera d'un corrent d'aigua: “la gola de la riera de Cartutxa”.

Alt serveix per indicar el punt més alt d'un lloc: “puiaren per un çacosta terreny, custeiant tota ubaga fins alt en la serra de Tivissa”, “e del dit mas del Molló tota ubaca fins alt en la serra de Tivissa”. Per indicar la diferència d'altitud d'un lloc són emprats els adjectius sobirana i jusana, femenins de sobirà i jusà, o les locucions adverbials damunt i davall. “La Villeda Jusana” o “la Vilella Devall”, “la Vilella Subirana” o “la Vilella Damunt” són els pretèrits de les actuals Vilella Alta i Vilella Baixa. El mot cap pot indicar la part més alta d'un accident geogràfic, el “cap de Cisquella”, el “cap del Comellar de Mectar”, el “cap de un torrent”, “lo cap del barranch”, o un extrem d'un lloc, “de cap pont a cap pont”, “en cascun cap” del pont, “partint del dit pont o cap de paret”. Sovint cap s'oposa a sòl, la part inferior d'un lloc: “sòl de la vila de Porrera”, “sòl del comallar de na Saqueresa” o “sòl del comellar de las Pomeras”.

El món vegetal és present amb boscatge, sinònim de bosc a “un gran boschatge”. Figuera, com a genèric i com a topònim, a “sota una figuera terrenya”, “les figueres del Marquès” i “mas de la Figuera”, també conegut per “mas de Figuerola”. El pi també apareix com a genèric i com a topònim a “sobre un gran pi qui és al mig del dit torrent” del Terràs Clar, i “la vall del Pin Ver”, amb la variant arcaica pin, topònim encara viu, lo Pinver, nom d’una partida del terme de Tivissa. Oliver i el col·lectiu olivar: “lo olivar d’en Ponç e d’en Solanelles” i “en vista del oliver”, on “oliver” potser és un topònim. En una ocasió s’esmenten vinyes, “per les vinyes”, i un rostoll, “són en un rostoy”. Aquest darrer, però, no s’utilitza en la toponímia.

La riba és el límit entre la terra i l’aigua (d’un riu, d’un llac, del mar...), però també és la vora d’un espatat o d’una tallada quan fa de límit o marge d’un camp: “hi ha alta riba”, “dita riba del dit riu”, “Riba Roge” o “Riba Roja”. A “lo dit mas de Riba” o “lo mas appellat Riba”, potser prové d’un antropònim.

Entre els genèrics relacionats amb l’aigua trobem: riu, riera, rec, sínia, bassa, bassot, i gorg. Observem sempre que entre el genèric, riu o riera, i el topònim hi ha la preposició. Riu és utilitzat per referir-se als cursos d’aigua més abundants. En dues ocasions és el primer element d’un topònim, “Riudecols” i “Riudoms”. En la resta dels casos és l’apel·latiu genèric: “riu de Ebro”, “riu d’Ullastra”, “riu de Ciurana”, “riu de Cartutxa”. Encara que aquest dos últims també són citats com a rieres: “riera de Ciurana” i “la gola de la Riera de Cartutxa”. Riera hauria de servir per esmentar els petits cursos d’aigua. No obstant la confusió arriba a tots els que apareixen en el text, a excepció de l’Ebre. Sovint es llegeix en el document “riera amunt”, “riera avall”, “la dita riera”, “passat una riera” per referir-se a als diferents corrents d’aigua. Els esments a “la riera del dit loch de Vilella”, “tot riera amunt de Cabassés”, “tot riera fins al stret del Vaquer” corresponen a l’actual riu de Montsant. En una ocasió “atrobaren una riereta”. Com a conducció d’aigua creada per l’home hi ha el rec, “les navores que són al costat del dit molí no van perquè lo rech no és sencer”, que és una sèquia. Sínia per sènia, que és una màquina per elevar aigua subterrània: “la sínia de Sabba mora”, “la dita sínia Assaba”. Bassa apareix com a topònim, a “coll de las Basses”; bassot, és a dir, una gran bassa, i pou d’aigua a “un bassot de cullir aygües” i “en lo qual torrent ha un pou d’aygua”. Per últim a “un gran groch al peu del dit destret” s’hauria de llegir “gloch” per gorg, clot en un corrent d’aigua on aquesta s’embassa, generalment en llocs estrets.

El lèxic del paisatge humanitzat

Part del paisatge s’ha humanitzat i els apel·latius genèrics que el defineixen s’han incorporat als topònims. El document inclou espais que indiquen una propietat o un lloc més o menys habitat. Heretat i possessió indiquen propietat rústica, lloc un espai determinat i llogaret una població petita agregada a una altra de més gran: “la heretat d’en Lobet”, “una heretat d’en Nebot”, “la heretat d’en Fraga”, “la heretat d’en Alcayt”, “la heretat d’en Jacme Perelló”, “la heretat d’en Poca Stima”, “la possessió dels Bassons”, “loch de Porrera”, “un logueret enderrocat appellat Berenys”.

Entre les construccions fetes per la mà de l'home, indispensables per a les seves activitats hi ha, en un lloc destacat, l'habitatge. L'itinerari dels consellers i els seus acompanyants és muntanyenc i el nom habitual per designar la casa rural és mas: "mas de las Voltes", "mas appellat d'en Janer", "mas d'en Palliser", "mas d'en Cerdà", "mas d'en Serras", "mas d'en Jacme Scoda", "mas del Molló", "mas d'en Vidal", "mas d'en Torner", "mas d'en Algerri", "mas de Fatxes", "mas de la Figuera" o "mas de Figuerola", "mas de Lloç", "mas appellat de Riba" o "mas appellat Riba" i "mas de Riudoms". Entre els edificis industrials destaca el molí: "lo molí d'en Serdà", "molí d'en Serrateix" i "molí del dit loch de Flix". En dos ocasions s'esmenta l'activitat del molí: "lo molí draper" i "molí feriner d'en Gibert", i en una ocasió es fa referència a "les navores que són al costat del dit molí". Una navora, forma no documentada al DECat ni al DCVB, és una variant de nafora, "roda hidràulica moguda per l'aigua del riu" (DCVB 7, 690). L'aigua del riu arribava gràcies a l'assut, mur de contenció que la frenava i la desviava cap al molí. L'informe dels emissaris esmenta "la assut del dit molí" de Flix.

Unes altres construccions rurals són la borja, que és una barraca de pedra, i el colomer, que en el document se les compara. És per això que cal creure que es tractava de construccions de formes similars tot i que les funcions podien ser diferents: "lo colomer o borge d'en Roboll" i el "colomer del molí d'en Serdà".

Les diferents estacions de l'itinerari blader necessitaven locals per recollir i emmagatzemar el gra. Botiga, casa, porxo, llotja i estanc són els noms que s'utilitzen com a sinònim de magatzem, en aquest cas de cereals: "casa e botiga en què's descarragueran les mercaderies", "lo porxo o botiga de dit loch", "la dita botiga", els tres casos es refereixen a Flix, i "la lotga per descaregar les mercaderies", "lotga feta per la ciutat de Barchinona en dies pessats a Banyolles", "la qual lotga és stade atrobada luny del riu de Ebro". Molt lligat amb els anteriors mots hi ha molló i descarregador, amb el significat de moll, dic o atracador el primer, i lloc destinat a carregar i descarregar les mercaderies el segon: "mullons del port de Salou", "dits mullons del dit port", "quin descarregador havia o podia haver als dits mullons del dit port hoc més quin estanc". El "mas del Molló", situat ben a prop del riu Ebre i no gaire lluny de la llotja de Banyoles, podria tenir el seu origen en l'existència d'un moll, però la proximitat amb els límits entre els antics senyories dels templers i dels Entença, fan pensar en l'existència d'alguna antiga fita.

Les construccions defensives i religioses, abundants en tots els períodes històrics, tenen aquí una presència escassa. Els emissaris "atrobaren moltes parets de casa e de muralla" a Barenys, destaquen les deficiències que observen en "lo castell del dit loch de Flix" i, a l'inici de la ruta passen pel lloc de "Castell de Fels". Les referències religioses es redueixen a església, creu de fust, priorat i fossar, aquest darrer lligat tradicionalment a les parròquies: "la sglésia del dit loch" de Barenys, el camí que "passa sobra una creu de fust", "la porta del fossar" de la Vilella Baixa, el "priorat de Cartuxa" i "lo prior del dit monastir" d'Escaladei.

Per fer transitable el camí carreter el mestre d'obres indica on cal aixecar parets o fer ponts. La necessitat de construir parets per anivellar el camí és expressat a cada moment pels especialistes. Cal fer, diuen, "moltes parets", "paret de pedra seca", "parets seques", "una gran paret", "una paret d'argamassa", "una paret tota larguera", "un tros de paret

seca”, “paret de dues cares”, “una paret maior de les altres”, “diverses parets de diverses alçàries”, “partint del dit pont o cap de paret”, “grans messions de fer ponts o parets”. Només en una ocasió es refereix a “parets de cases e de muralla”. Els ponts és l'altra necessitat per poder superar les dificultats del territori. Són d'extensió i alçada desigual: “a-y mester pont però no massa gran”, “un gran pont de IIII archades”, “de cap pont a cap pont”, “ponts fahedors”, “un altre pont en lo torrent del Bosch”, “fa a fer un gran pont per poder passar lo riu de Ciurana”, “lo pont de Cabassés”, “un altre pont maior de tots los demunt dits”. I també pontarrons, és a dir, ponts petits: “un pontarró al torrent de la Domenge” i “dos ponterrons petits”.

Els medis de transport utilitzats o esmentats són la barca, la càrrava i el carro. La barca era imprescindible per passar el riu o per circular-hi. Hi havia barques de pas a la majoria de poblacions de l'Ebre i estaven en servei durant les hores diürnes. Excepcionalment es fa “pessar aquella nit la barcha” de Móra”. En una altra ocasió els consellers i els seus acompanyants es desplacen “riu avall dins una càrrava” i en un altre moment especifica que van en “barques o càrraves”. La càrrava era una espècie de barca no gaire gran. Però el vehicle més anomenat és el carro, ja que es tractava de trobar el millor camí per “carregar los carros e bestiar e aportar-ho per los dits camins”. Les dificultats per a la circulació rodada són moltes i els informants remarquen que “és impossible poder-sa fer per passar carros per tan aspre loch”, i que “lo qual camí fou atrobat molt dirruït e per no poder pessar lo carro” o que “no és per poder pessar carro sens lo dit adob”.

Les vies de comunicació reben el nom de camí, carretera i via. L'escrivà és qui anota quan és “bo e pla camí”, “ésser millor camí e pus pla”, “un camí, lo qual digueren que ere molt pla e molt dret”. També, com és d'esperar en un territori muntanyós, indica quan és un mal camí o les seves dificultats: “molt mal camí”, “altro camí millor e menys costós”, “camí molt aspre e no passador”, “lo dit camí no ésser passador, atesa la bravesa que en lo dit camí és”, “lo qual camí fou atrobat molt dirruït”, “lo dit camí ésser ten aspre e de tanta messió e despesa e no ésser pessor”, “lo qual camí atrobat molt dirruït e molt aspre”, “tira lo dit camí tot çacosta”, “trobaren lo dit camí molt roquís, padregós e descarnat”. En ocasions el camí fa girades o voltes: “y havia III girades curtes”, “fahent tres voltes o girades” o, ja com a topònim, a “lo mas de las Voltes”. En altres ocasions diu el nom del camí o n'indica la direcció: “lo dit camí del dit coll de las Basses per lo coll de Cortiela”, “camí de Fflich a Salou”, “camí de Tarroge”, “lo camí qui va al molí feriner d'en Gibert”, “lo dit camí qui tira del dit loch de la Vilella a Cabassés”, “camí de Móra a Miramar”, “lo camí de Falset”, “camí de Riudoms a Miramar”. En ocasions precisa si el camí s'ha de fer o es pot fer, és a dir, “lo camí fahedor de Fflich a Salou” i el “camí fahedor del dit loch de Móra a Miramar”, o quan es refereix al camí que s'hauria d'arreglar com “lo camí reparador de Móra a la casa de Miramar”.

L'antiga carretera que anava des de Banyoles a Miramar construïda a principis dels segle XV rep en algunes ocasions el nom de camí i en altres el de carretera: “lo camí de la carretera”, “la carretera vella”, “lo camí de la carretera vella”, “lo camí vell del dit carro”, “camí vell de la carretera vella, lo qual és dirruït”, “lo camí vell”, “tornant a la carretera”, “lexa la carretera”, “seguiren la dita carretera”, “la carratera”. Com a sinònim de camí hi ha via: “la via del mas d'en Cerdà”, “la via de Cartuxa”, “la via de la Vilella Jusana”, “la via de Gratallops e de la Porrera”, “la via de Móra”, “la via de la Vilella Devall”, “fahent via

per lo molí d'en Cerdà”, “la via del mas d'en Scoda”, “la via de la Vall Soffra”, “la via de Tivissa”.

El lèxic referit a les activitats agrícoles i ramaderes és present però reduït a uns pocs exemples. Banc i bancal, tots dos amb el significat de feixa de terra treballada, a “lo banch de Solanelles e axint del dit banchal”. Camp, terme entès com a genèric amb el significat d'extensió de terra més o menys plana destinada al cultiu i situada fora del nucli habitat, apareix a “camp d'en Jacme Perelló”. També s'indiquen algunes eres: “unes heres”, “sobra una era”, “hera d'en Yvorra” i “la era del dit mas de Riudoms”. Les activitats ramaderes són presents amb l'atans, corral de bestiar, i la salera, pedra on els pastors posen la sal que el bestiar ha de menjar: “la tanç del Gaschó” i el “coll de la Salera d'en Bonet”.

Relació dels topònims

Relaciono alfabèticament els diferents topònims del text utilitzant l'ortografia moderna i acompanyats d'una o més cites extretes del text. Quan convé indico si es tracta d'un topònim desaparegut o si encara és manté viu, la seva localització i algunes informacions que sobre ells he obtingut:

Aragó: “regna de Navarra e d'Aragó”.

Atans del Gascó: “la tanç del Gaschó”, sense localitzar en terme de Flix. Un atans és un corral de bestiar, forma masculina feminitzada popularment (DECat I: 472).

Banc de Solanelles: “lo banch de Solanelles e axint del dit banchal”. Situat en un punt indeterminat de la confluència dels termes de la Vilella Alta i la Vilella Baixa. Solanelles és un cognom documentat a Gratallops en els segles XV i XVI (Sabaté 1994: 243) i a la Vilella Alta el XVI i XVII (Sabaté 2000: 223).

Banyoles: “la lotga feta per la ciutat de Barchinona en dies pessats a Banyolles”. Banyoles és una partida de terra més o menys plana a tocar de l'Ebre en el terme de Tivissa. La llotja estava en el lloc que ocupa l'actual mas del Roquell (Bru 1955:181).

Barcelona: “la ciutat de Barchinona”. En el text sempre “Barchinona”, forma antiga llatinitzada, per Barcelona

Basses, coll de les: “coll de las Bassas”, “coll de las Bases”. Actualment és el nom d'una partida del terme de Riudecols, dins l'antic terme de les Irlles (Jové 1991: 52).

Batalles, coll de les: “coll de les Batalles”, “coll de las Batalles”, “coll de la Batalla”. La forma actual és Coll de la Batalla i està situat a la partió dels termes de Cabacés i la Palma (Biete 1983: 29).

Barenys: “un logueret enderrocat apellat Berenys”, “Barenys”. Antic terme i avui partida de Salou. A Cambrils hi ha el camí de Barenys o del Cavet, “antigament anomenat camí del Cavet de Barenys” (Vidiella 1996: 72).

Bosc, lo torrent: “lo torrent del Bosch”. Situat en un lloc imprecís en el camí vell que anava de la Vilella Baixa a Gratallops, dins d'aquest darrer terme.

Cabacés: “de la Vilella a Cabassés”. Poble del Priorat.

Cabacés, pont de: “pont de Cabassés”. Deu ser l'actual Pont Vell, sobre el riu de Montsant (Biete 1983: 75)

Cabacés, riera de: “tot riera amunt de Cabassés”. És el riu de Montsant, que transcorre pel terme de Cabacés (Biete 1983: 30).

Cambrils: “loch de Cambrils, del Camp de Terragona”. Poble del Baix Camp.

Camí Vell, el: “lo camí vell”, “lo camí vell del dit carro”, “lo camí vell de la carretera vella” de Banyoles o Móra a Miramar, que segueix, més o menys, el traçat de la carretera de Móra a l’Hospitalet de l’Infant.

Camp d’en Jacme Perelló: “camp d’en Jacme Perelló”. Era una de les propietats de l’extensa partida de Campos del terme de Tivissa, formada per plans i costers i situada a banda i banda de la carretera que va de Móra a Tivissa. En el capbreu del segle XIV hi apareixen diversos camps: “Camp d’en Lobet”, “Camp d’en Torre” i “Camp d’en Xuebeyl” (Palet 1987: 222). El cognom Perelló està documentat en el segle XIV (Palet 1987: 247) i era un dels cognoms més habituals del XV (D.A. 1984: 247).

Camp de Tarragona: “Camp de Terragona”. Nom d’una comarca catalana.

Carretera, el camí de la: “lo camí de la carretera” o “camí de la carretera vella”, “la carretera vella” de Banyoles o Móra a Miramar.

Cartoixa, gola de la riera de: “la gola de la riera de Cartutxa”, en el lloc de la Vilella Baixa, a la confluència amb el riu de Montsant.

Cartoixa, el priorat de: “priorat de Cartuxa”, “lo territori del prior de Cartuxa”. El priorat de la Cartoixa d’Escaladei ha donat nom a la comarca del Priorat i estava format pels termes de Poboleda, Porrera, Gratallops, la Morera, Torroja, la Vilella Baixa i part del de Bellmunt.

Cartoixa, riu de: “riu de Cartutxa”. És el riu de Escaladei, travessa el terme de la Vilella Alta i desaiuga al riu de Montsant (Sabaté 2000: 96).

Cartoixa, via de: “la via de Cartuxa”. Camí de la cartoixa d’Escaladei (Sabaté 1995: 82).

Casa d’en Piquer: “la casa d’en Piquer”, de la Vilella Baixa. Piquer és un cognom habitual des del segle XVII a Gratallops (Sabaté 1994: 199) i no tant als pobles veïns.

Castella: “Castella”. Es refereix al regne de Castella.

Casteldefels: “Castell de Fels”. Localitat del Baix Llobregat.

Cavaloca, pas, barranc o torrent de: “pas o barranch de Cavalocha”, “lo torrent de Cavalocha”, “lo dit pas o torrent de Cavalocha”. Topònim del terme de Cabacés. El pas deu estar just en el punt on desaiuga el barranc de Cavaloca a la riera de Montsant. Les Cavalokes és l’actual nom de la partida de terra que hi ha al barranc de Cavaloca i al cap del barranc hi ha la font de Cavaloca (Biete 1983: 31, 36 i 56).

Coll en Barba: “lo çacosta del Coll en Barba”, “la costa del Coll en Barba”. Pretèrit sense localitzar en el terme de Tivissa. Estava prop de la carretera vella entre la vall de Pinver i la vall de Sofra.

Coma d’en Romeu, barranc de la: barranc que “se apella la Coma d’en Romeu”. Actualment hi ha el topònim Comanromeus a Porrera (*Priorat* 1994, ICC).

Coma de Vaques, vall de: “la vall de la Coma de Vaques”. En el terme de la Palma hi ha la “vall de la Comadevaques” com a nom d’un barranc (*Ribera d’Ebre* 1996, ICC) i el cim de “la Coma de Vaques” en el límit amb el terme de Flix (Serrano 1982: 8).

Comellar de na Saqueresa: “sòl del Comallar de na Saqueresa”. Nom de lloc no localitzat en el terme de Flix.

Cortiella, coll de: “lo coll de Cortiella”. Cortiella és un antic terme avui agregat a Alforja, en el Baix Camp. Aquest coll no és l’homònim que hi ha entre Alforja i Cortiella, sinó un que anava de les Irlles a Cortiella.

Domenge, torrent de la: “fa fer un pontarró al torrent de la Domenge, e partint lo dit camí del dit torrent de la Domenge”. No localitzat. Estava entre les dos Vilelles.

Ebre, riu d’: “riu de Ebro”, “lo riu de Ebro”. Sempre escrit Ebro.

Era de n'Yvorra: “hera d'en Yvorra”. Cognom documentat a la Vilella Alta des de finals del segle XV (Sabaté 2000: 150)

Falset: “la vila de Ffalçet”, “Ffalset”. És la capital del Priorat.

Falset, camí de: “lo camí de Falset”. És l'antic camí que anava de Tivissa a Falset.

Fatxes, coll de: “coll de Fatges”. A la serra de Fatxes, entre els termes de Tivissa i Vandellòs, per on passa la carretera.

Fatxes, mas de: “mas de Fatxes”. En el capbreu del segle XIV apareix la “Coma de Fatxes” (Palet 1987: 226). Fatxes és un llogaret abandonat del terme de Vandellòs molt a prop del límit amb el terme de Tivissa.

Fatxes, serra de: “la devallada de la serra de Fatges”. Entre els termes de Tivissa i Vandellòs.

Figueres d'en Marquès, les: “les figueres d'en Marquès”. No localitzat a la Vilella Alta. Marquès, com a cognom, apareix només l'any 1499 (Sabaté 2000: 162). A la Vilella Baixa, tocant al terme de Gratallops, hi ha el coll del Marquès (Sabaté 1994: 160).

Flix: “la vila de Flix”. Important població de la Ribera d'Ebre.

Flix a Salou, camí de: “camí de Flix a Salou”. És el camí que es pretenia fer.

Flix, castell de: “castell e loch de Fflix”.

Freixa, coll de la: “coll de la Frexa”. Topònim no localitzat del terme de la Palma.

Gratallops: “Gratalops”, “loch de Gratalops”, “vila de Gratallops”. Poble del Priorat.

Gratallops, la via de: “la via de Gratallops e de la Porrera”, “la via de Gratallops passant dejús la dita villa vers mitjorn”. Era el camí de la Vilella Baixa a Gratallops.

Heretat de n'Alcayt: “heretat d'en Alcayt”, “heretat d'en Alcayt”. Eren dues heretats de Tivissa, entre el poble i la partida de Pinver la primera i passat Pinver la segona.

Heretat d'en Fraga: “heretat d'en Fraga”. En el terme de Tivissa. Estava situada entre el poble i la partida de Pinver.

Heretat d'en Llobet: “la heretat d'en Lobet”. En el terme de Tivissa. Estava situada entre el poble i la partida de Pinver.

Heretat d'en Nebot: “una heretat d'en Nebot”. En el terme de Tivissa. Estava situada entre el poble i la partida de Pinver.

Heretat d'en Poca Estima: “heretat d'en Pocha Stima”. En el terme de Tivissa. Estava situada entre el poble i la partida de Pinver.

Heretat d'en Jacme Perelló: “la heretat d'en Jacme Perelló”. En el terme de Tivissa. Estava situada entre el poble i la partida de Pinver.

Irlles, les: “las Yrles”, “dites Yrles”, “les Yrles”. Agregat de Riudecols, al Baix Camp.

Lleida: “mesura de Leyda”.

Mactar: “lo dit cap de Mectar”. Los Mactars és el nom d'una partida del terme de Flix (*Ribera d'Ebre* 1996, ICC).

Mactar, cap del comellar de: “cap del Comellar de Mectar”, en el terme de Flix.

Mactar, solana de: “solana de Mactar”, en el terme de Flix.

Mactar, vall de: “la vall de Mactar”, en el terme de Flix. La forma actual és los Mactars (*Ribera d'Ebro* 1996, ICC).

Mas de la Figuera: “mas de la Figuera”. Nom encara viu, a l'esquerra de la carretera anant cap a Vandellòs, passades les cases del lloc de Fatxes.

Mas de Figuerola: “mas de Figuerola”. És el mas de la Figuera. Com a “loch apelat la Figuerola” apareix en el capbreu del segle XIV (Palet 1987: 54).

Mas de Lloç, torrent del: “lo torrent del Mas de Lloç”. Segurament és el barranc de Burrià en el lloc de Vandellòs. Aquest mas potser és el primitiu nucli de Vandellòs.

Mas de n'Algerri, coll del: "coll del Mas d'en Algerri". Pretèrit del terme de Tivissa, situat poc abans del de Vandellòs.

Mas d'en Cerdà: "lo mas d'en Cerdà", "mas Serdà". Cerdà com a cognom és conegut a Gratallops els segles XV-XVII i com a mas està documentat en el terme de Gratallops en el segle XVI (Sabaté 1994, 81). A Torroja hi ha documentat l'any 1520 un "camy del Mas den Cerdà" (Sabaté 1995, 87).

Mas de n'Escoda: "lo dit mas d'en Jacme Scoda qui és a la coma de la Vall de Tartacó". Situat on hi ha l'actual poble de la Serra d'Almos del terme de Tivissa.

Mas de n'Escoda, via del: "la via del Mas d'en Scoda". És el camí de Móra a la Serra d'Almos.

Mas d'en Janer: "mas appellat d'en Janer". Sense localitzar a l'antic terme de les Irlles.

Mas d'en Pellisser, barranc del: barranc que "se apella del Mas d'en Palliser". Sense localitzar. Situat a mig camí entre Porrera i Torroja. Cognom documentat a Torroja els segles XV i XVI (Sabaté 1995: 161) i del XV al XIX a Gratallops (Sabaté 1994: 193).

Mas d'en Serres: "mas d'en Serras, a hon ha un bassot de cullir aygües". En el terme de Gratallops hi ha el "mas d'en Serres" (*Priorat* 1996, ICC). Documentat com a cognom des del segle XV, i com a mas des del XVI (Sabaté 1994: 81).

Mas d'en Torner: "a la vall Soffra a on és lo mas d'en Torner". Mas sense identificar en el terme de Tivissa.

Mas d'en Vidal, barranc del: "un barranch o torrent appellat torrent del Mas d'en Vidal". Segurament és el barranc que actualment rep el nom de barranc del Molló en la seva part més baixa, més amunt del barranc de les Comes (*Ribera d'Ebre* 1996, ICC). El mas d'en Vidal no està identificat.

Mas de Riba: "mas appellat de Riba", "lo mas appellat Riba". Documentat en el capbreu de 1204, "mansum Petri de Riba" (Palet 1987: 22). Possiblement és l'actual Masboquera del terme de Vandellòs, situat a mig camí entre Vandellòs i Masriudoms.

Mata Enxinen, coll de la: "coll de la Mata Enxinen". Lloc no identificat situat entre Tivissa i Pinver.

Miramar: "la casa de Miramar de la dita ciutat de Barchinona", "del dit riu d'Ullastra tira a Miramar". En el terme de Mont-roig, en el Baix Camp. Conegut anteriorment amb el nom de Guardamar. Sobre Miramar veure Riba (1983: 117-128) i Jové (1999: 335-336)

Miramar, camí de: "camí de Móra a Miramar", "lo camí reparador de Móra a la casa de Miramar". Coincideix, en general, amb el recorregut de la carretera que va de Móra la Nova a l'Hospitalet de l'Infant sense les modificacions del segle XX.

Molí d'en Cerdà, colomer: "colomer del molí d'en Serdà", "lo molí d'en Serdà". Sense localitzar; per les indicacions del text el molí estava en el riu de Siurana no gaire lluny de Gratallops. Potser és un dels molins documentats a Gratallops (Sabaté 1994: 172).

Molí d'en Serrateix: "molí d'en Serrateix". Sense identificar. Estava situat en el riu de Montsant dintre del terme de Cabacés a tocar dels límits amb la Vilella Baixa.

Molí fariner d'en Gibert: "lo camí qui va al molí feriner d'en Gibert", en el terme de Cabacés. Hi va haver un Gibert i un "Gibert moliner" l'any 1553 (Biete 1983: 89).

Molló, mas del: "mas dit Mas de Molló", "lo dit Mas del Molló". En el terme de Tivissa, a tocar del riu Ebre. Encara conserva el mateix nom.

Móra: "la vila de Móra", "en Móra". "lo terma de Móra", "loch de Móra". És l'actual Móra d'Ebre, capital de la comarca de la Ribera d'Ebre. A finals del segle XIX es va segregat la riba esquerra del riu i es va constituir el municipi de Móra la Nova.

Móra, camí de: del “loch de Móra a Miramar”, “camí fahedor de Móra a Miramar”, “de Móra a Cambrils”, “de Móra a Çalou”. Aquest camí coincideix, en línies generals i sense les grans modificacions del segle XX, amb el recorregut que fa la carretera de Móra la Nova a l'Hospitalet de l'Infant i d'aquí fins a Cambrils i Salou.

Mudèfer: “barranch appellat Mudèffer”. Sense localitzar en el terme de Tivissa.

Navarra: “regna de Navarra e d'Aragó”.

Olivar d'en Ponç, l': “lo olivar d'en Ponç”. Topònim pretèrit situat no gaire lluny del Pont Gran, a la Vilella Baixa. El cognom Ponç està documentat en el segle XV a Gratallops (Sabaté 1994: 207) i a la Vilella Alta (Sabaté 2000: 195)

Olivar d'en Solanelles, l': l'olivar “d'en Solanelles”. Pretèrit situat prop del Pont Gran, a la Vilella Baixa. Solanelles com a cognom ja apareix documentat en el segle XV a Gratallops (Sabaté 1994: 243) i en el XVI a la Vilella Alta (Sabaté 2000: 223).

Oliver, l': “en vista de l'oliver”. En el terme de Flix. No queda clar en el text que es tracti d'un topònim.

Palma, la: “terma de la Palma”. És l'actual la Palma d'Ebre de la Ribera d'Ebre.

Penya Roja, la: “la Penia Roga”. Topònim encara viu situat a la serra de la Figuera, sobre el riu de Montsant, en els límits de la Figuera i Cabacés (Biete 1983: 26).

Plana d'en Guitart, la: “la Plana d'en Guitart”. Pretèrit del terme de Cabacés. Guitart és un cognom documentat a Cabacés a finals del segle XV (Biete 1983: 90).

Pin Ver, vall del: “la vall del Pin Ver”. Topònim encara viu com a “mas de Pinver” i “barranc de Pinver”, entre Tivissa i el coll de Fatxes (*Ribera d'Ebre* 1996, ICC).

Pomeres, comellar de les: “al sòl del comellar de las Pomeras, e tirant tot comellar amunt”, en el terme de Flix.

Porrera: “lo loch appellat Porrera”, “Porrera”, “loch de Porrera”. Poble del Priorat.

Porrera, sòl de la vila de: “sòl de la vila de Porrera”.

Possessió dels Bessons: “la possessió dels Bassons”. En el terme de Torroja hi ha el camí, el coll, la serra i el toll dels Bessons. Bessó és un cognom viu a Torroja i documentat des del segle XV. (Sabaté 1995: 69-70).

Prades, comtat de: “comtat de Prades”. A ell pertanyien els termes de Móra, Tivissa i Falset.

Riba-roja: “Riba Roge”, “Riba Roja”. A Cambrils, l'any 1677, hi ha la partida de “Ribarronges”, a tocar de la riera de Riudecanyes i de la partida dels Tegells (Vidiella 1996: 626).

Riudecols: “passant davant Riudecols, seguint la dita riera fins a las Yrles”. Riudecols, poble del Baix Camp. La riera és la de Riudecols, continuació del barranc de les Irlas (Jové 1991: 287)

Riudoms, mas de: “mas de Riudoms”. És l'actual llogaret de Masriudoms del terme de Vandellòs.

Riudoms a Miramar, camí de: “lo camí de Riudoms a Miramar”. Tram final del camí de Móra a Miramar.

Riudoms, era del mas de: “la era del dit mas de Riudoms”.

Roboll, el colomer o borja d'en: “lo colomer o borge d'en Roboll”. L'antropònim deu ser Revull, cognom documentat des del segle XV a la Vilella Alta (Sabaté 2000: 205), on hi ha la partida del Colomer (Sabaté 2000, 105).

Roger, el torrent: “lo torrent Roger”. Pretèrit no localitzat del terme de Tivissa prop del coll de Fatxes.

Sabba, la sínia: “la sínia de Sabba mora, que és a la vora del riu de Ebro”, “la dita sínia Assabba, que està davant lo riu de Ebro davant la dita vila de Fflic”. No identificada.

Salelles, les: “las Salellas”. Lloc no identificat situat entre la Vilella Alta i el riu de Cartoixa.

Salera d'en Bonet, coll de la: “coll de la Salera d'en Bonet”. A Torroja, entre el poble i el límit amb Porrera, hi ha la partida de les Saleres (Sabaté1995: 181). Bonet és un cognom documentat a Torroja des del segle XIV (Sabaté 1995: 72).

Salou: “Salou”, “port de Salou”, “Çalou”. Municipi del Tarragonès.

Saqueresa, comellar de na: “sòll del Comallar de na Saqueresa” (o “Sagueresa”). Lloc no identificat situat al voltant dels límits dels termes de la Palma i Flix.

Saragossa: “missetger de Saragoça”.

Sisquella, cap: “la ubaga qui és envista del cap Cisquella”. A la Palma d'Ebre.

Sisquella, vall de la: “la vall de la Cisquella”. Nom encara viu a la Palma, on hi ha el barranc de les Sisquelles i el mas o maset de les Sisquelles (*Ribera d'Ebre* 1996, ICC).

Siurana, riu o riera de: “lo riu de Ciurana”, “la riera de Ciurana”. Riu que neix a les muntanyes de Prades, travessa el Priorat i desemboca a l'Ebre en el terme de Garcia.

Sofra, la vall: “la vall Soffra”, “puiant a la vall de Soffra”, “devallant a la vall Soffra”. Pretèrit no localitzat del terme de Tivissa.

Sucac: “la carratera vella o loch del sucac”. En el terme de Tivissa, entre Pinver i el coll de Fatxes. És una variació d'atzucac. El capbreu del segle XIV indica “un camp de terra en l'Alqueble e altre a Fatxes e altre a l'Açuquach e una vinya a la vayl del Serueral”. Palet i Romero l'interpreten com a topònim (1987: 220).

Torroja: “Tarroia”, “Tarroge”, “Terroge”. Oficialment és Torroja del Priorat.

Torroja, camí de: “camí de Tarroge”. És el camí de Porrera a Torroja.

Teixeda, coll de la: “coll de la Taxeda”. És l'actual coll de la Teixeta per on passa la carretera de Reus a Falset, entre el Baix Camp i el Priorat. El nom ha passat de col·lectiu de teix en -eda a diminutiu en -eta

Tarragona: “la ciutat de Terragona”, capital del Tarragonès.

Terràs Clar, torrent del: “torrent del Terràs Clar”. Els “Terrasclans”, és una partida de la Vilella Alta (Sabaté 2000: 54) i “los Terrers Clars” de la Vilella Baixa, segons el mapa d'aquest poble. No és Carrasclans, com injustificadament creu J. Sabaté (2000: 95).

Tivissa: “loch de Tivissa”, poble de la Ribera d'Ebre .

Tivissa, la serra de: “la serra de Tivissa”. Referit a les terres altes però planes on hi ha els camps que envolten el poble de Tivissa.

Torredembarra: “la Torradenbarra”, poble del Tarragonès.

Tortosa: “la jurisdicció del senyor bisbe de Tortosa”. Tortosa, capital del Baix Ebre.

Ullastra, riu d': “riu d'Ullastra”. És el riu d'Ullastres, normalment sec, que separa els termes de Vandellòs i Mont-roig, al Baix Camp.

Vall de Tartacó, coma de la: “lo dit mas d'en Jacme Scoda qui és a la coma de la Vall de Tartacó”. Antic nom de la Serra d'Almos, agregat del terme de Tivissa, documentat en el segle XIV com a “Tartacó” i “mas de Tartacó” (Palet 1987: 232).

Vandellòs: “un loch appellat Vall de Lor”, “lo loch appellat Vall de Loç”. Modernament ortografiat Vandellòs, poble del Baix Camp.

Vaquer, estret del: “destret del Vaquer”, “stret del Vaquer”. Topònim pretèrit del terme de la Vilella Baixa, al riu de Montsant, on conflueix amb el barranc de Cavaloca. Los Vaquers és un topònim de la Vilella Baixa situat entre la carretera i el riu de Montsant, anant cap a Cabacés, abans d'arribar al barranc de Cavaloca.

Vilanova, la: “la Vilanova”. L'actual municipi de Vilanova i la Geltrú, al Garraf.

Vilella, riera de: “la riera del dit loch de Vilella”. És el riu de Montsant.

Vilella a Cabacés, camí de la: “lo dit camí qui tira del dit loch de la Vilella a Cabacés”. És l'antic camí que anava de la Vilella Baixa a Cabacés. Només la part inicial coincideix amb el que van seguir els delegats dels consellers barcelonins.

Vilella Jusana o Vilella Davall, la: “loch de la Vilella Jusana”, “la Vilella Devall”. És l'actual poble de la Vilella Baixa, al Priorat.

Vilella Sobirana o Vilella Damunt, la: “lo loch de la Vilella Subirana”, “la Vilella Damunt”. És l'actual poble de la Vilella Alta, al Priorat.

Voltes, les: “lo mas de las Voltes, lo qual és sobre Riba Roge”. Les Voltes és un llogaret agregat al terme de Riudecols, al Baix Camp.

El memorial de 1460

El documents està format per 15 folis i es conserva a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB, Consellers XII-7). Per a la seva transcripció m'he mantingut fidel al text original, però per fer-lo més llegidor he utilitzat l'accentuació i puntuació moderna, he desenvolupat les abreviatures, he utilitzat el punt volat per indicar les elisions que la normativa actual no fa, he corregit alguns errors de l'escrivà i he interpretat, segons el context, alguns casos de lectura dubtosa. Copio fragmentàriament el text de l'any 1460 mantenint els segments més significatius.

Camí de Flix a Salou:

Dimarts VIII dies de juliol del any MCCCCLX, davers les quatre hores après mitjorn partiren de la ciutat de Barchinona los honorables mossèn Ffrancesch de Perarnau e lo sènyer n'Anthoni Sala, mercaders, ciutedans de la dita ciutat [...] per veure e regonèxer lo camí fahedor del castell e loch de Fflix al port de Salou, e lo camí reparador de Móra a la casa de Miramar de la dita ciutat de Barchinona.

[...] prengueren posada aquella nit a Castell de Fels, e lo sentdamà [...] prengueren posada a dinar a la Vilanova, e aquell matex dia arribaren per jaure e sopar a la Torradenbarra. E lo sentdamà [...] prengueren la dinada en la ciutat de Terragona, e [...] tiraren camí dret als mullons del port de Salou [...] vahents, mirants e regonexents quin descharregador havia o podia haver als dits mullons del dit port hoc més quin estanc [...]. E més miraren e veheren de e per los damunt dits mullons los colls per los quals havien a passar los camins damunt dits, venidors dels dits castell e loch de Fflix a Salou e o de Móra a Miramar. Dels quals camins aparagué a tots aquí presents ésser pus dret lo camí fahedor de Fflix a Salou.

E en après, partints-se dels dits mulons, tiraren camí dret a un logueret enderrocat apellat Berenys [...] lo qual loch, regonegut, fo atrobat ab moltes parets de cases e de muralla e peus sens sostres, ab la sglésia del dit loch qui per semblant és en peus ab sa campana e lo restant del dit loch tot enderrocat. E més miraren e regonegueren la terra de aquell, lo qual atrobaren ab moltes pastures per tots bestiars. E en après, aquella matexa jornada partiren del dit loch e atengueren a sopar e reposar al loch de Cambrils, del Camp de Terragona.

E lo sentdamà [...] tiraren a dinar passada ora de mitjorn en lo loch appellat Porrera, del priorat de Cartuxa, discurents lo dit camí per lo mas de las Voltes, lo qual és sobre Riba Roge, tirant riera amunt, passant davant Riudecols, seguints la dita riera fins a las Yrles, en lo qual camí foren atrobats III barranchs [...]. E endret, e sobre les dites Yrles, passava lo dit camí secosta als peus a les ametles qui són en un rostoy, tiraren per aquella costa mateixa fins al coll de las Bassas, lo qual és en vista del coll de la Taxeda, a hon ha un mas appellat d'en Janer [...] lo qual camí fou vist no ésser spedient passar per lo dit coll de la Taxeda per tirar a Porrera, atès que passat lo dit coll és molt mal camí, perquè fou vist ésser spedient fer tirar lo dit camí del dit coll de las Basses per lo coll de Cortiela, per lo qual, après del dit coll, haurà bo e pla camí fins al dit loch de Porrera, lo qual és enmitg del camí de Fflix a Salou, de la qual Porrera a Fflix se diu per los hòmens de allí que una bèstia carregada va e ve en un jorn, e de Porrera a Salou en un altre jorn.

Al sòl de la vila de Porrera per anar a Tarroia fa fer una paret per agolar-se ab unes heres qui aquí són [...]. E en après de aquelles se saguexen dos altres grans barranchs, la un dels quals se apella la Coma d'en Romeu [...]. L'altre barranch se apella del Mas d'en Palliser [...]. Tirarà tot solà la via del mas d'en Cerdà [...]. E après del dit mas Serdà fa atirar per un gran sacosta de molt gran altura per vogir la muntanya, en lo qual ha molts barranchs fins a Tarroge [...]. E per tot lo dit camí la on és aygua vassant ha mester seguides de parets, e passarà damunt Tarroge. E partint de Terroge tirarà tota ubaga e solana per les vinyes, vogint la concha, a on ha molts torrents e barranchs en què ha mester parets, fins en la possessió dels Bassons, a hon fa fer un gran pont de IIII archades [...]. E vists los damunt dits barranchs e ponts fahedors entorn Tarroge ésser massa greus e de gran cost [...] acordaren de leixar aquell camí.

E proseguints lo dit camí e stants en un gran boschatge, vench un home de Gratalops lo qual dix que més valia pendre un camí passant per Gratalops que no los damunt dits, per tant com aquell seria pus pla e pus breu, e de continent caminant lo dit camí e continuant aquell trobaren un gran barranch e malla pitrada, los quals vists estimaren aquell camí no poder passar e giraren la via de Cartuxa per parlar ab lo prior del dit monastir [...].

En après digmenge a XIII del dit mes de juliol [...] après dinar en lo loch de la Vilella Subirana en la plassa del dit loch, [...] exposaren e digueren que certament en lo camí mostrat [...] ha mester, de Porrera fins al coll de la Salera d'en Bonet, VIII ponts [...]. Emperò digueren que si lo dit camí dressava per altra part en lo tret del dit camí de Tarroge no-y hauria master sinó tres ponts, la un cominal e dos petits [...] lo qual camí anaren veura, e veheren lo dit camí molt aspre e no passador e tiraren per un altro dient-los ésser millor.

Partint lo dit digmenge après dinar entorn III o IIII hores après mtjorn de la Vilella Damunt, venint veura lo dit camí qui partex de las Salellas fins al riu de Cartuxa endret les figures d'en Marquès, trobaren que-y fa a fer un pont [...]. E partint del dit pont lo dit camí va tot solà fins al torrent del Terràs Clar, a on fa fer un pont [...] sobre un gran pi qui és al mig del dit torrent. E partint del dit pont, fahent la via de la Vilella Jusana, fa fer un pontarró al torrent de la Domenge, e partint lo dit camí del dit torrent de la Domenge, passant sots lo colomer o borge d'en Roboll, venint per lo banch de Solanelles e axint del dit banchal, fa fer una paret de L canes fins a la porta del fossar, e és necessari comprar la casa d'en Piquer per la qual ha passar lo dit camí, e aquí fonch dit per hòmens de Gratalops

que molt millor era mudar tot lo camí fins a Porrera per Gratalops [...] partint de Porrera passant per lo mas d'en Serdà e per Terroge fins a la Vilella Jusana. Fonch vist a tots los dassús nomenats lo dit camí no ésser passador, atesa la bravesa que en lo dit camí és, e per la dita rahó lexaren aquell camí [...].

E arribats en lo loch apellat la Vilella Jusana [...] principiant en la riera del dit loch de Vilella, e an un grony de rocha lo qual aquí és fa a fer una paret d'argamassa fins a la gola de la riera de Cartutxa [...]. E après la dita paret fa a fer un pont [...] e muntessen lo dit camí axint del dit pont per lo olivar d'en Ponç e d'en Solanelles, e passa per hera d'en Yvorra, e aquí fa fer un altre pont en lo torrent del Bosch [...]. E de la dita vila fins al torrent és tot de la jurisdicció del senyor bisbe de Tortosa. E après lo dit pont comensa lo territori del prior de Cartuxa. E del dit pont fahedor costerajant fins al mas d'en Serras, a hon ha un bassot de cullir aygües, ha passar lo dit camí, e de aquí fa la via de Gratalops passant dejús la dita villa vers mitjorn, e tot solà avall ve fins al colomer del molí d'en Serdà, e aquí fa a fer un gran pont per poder passar lo riu de Ciurana [...].

Està en veritat que en lo dit loch de Gratalops los fonch [...] que lo dit camí [...] és impossible poder-sa fer per passar carros per tan aspre loch de la dita vila. [...]. E vists aquells e regoneguts atrobaren aquells ésser molt pus factibles que no era dit, attès que era terreny e ab poch barranchs [...].

E no contents de açò que havien vist, tornaren-se'n de Gratalops al dit loch de la Vilella Jusana, e discorrent lo dit camí qui tira del dit loch de la Vilella a Cabassés, passant entorn un quart de legua tot riera amunt de Cabassés, foren al pas o barranch de Cavalocha, en lo qual loch veheren que fehia a fer una paret tota larguera qui comensa del destret del Vaquer fins passat lo torrent de Cavalocha [...]. E passat lo dit pas o torrent de Cavalocha e destret del Vaquer, vengueren e passaren davant lo molí d'en Serrateix, e tornats atràs riera avall trobaren un altre gran stret, ab gran roquissar dassà e dallà, ab un gran groch al peu del dit destret [...].

En après fou acordat si per altre part lo dit camí poguera passar, e fou vist e trobat que sobre los dits stret e rocha pot millor passar sens la dita paret, passant lo dit molí de Serrateix sacosta amunt fins a la plana d'en Guitart, e partint de la dita plana ve riu amunt fins a la Penia Roga e passa davall lo molí draper, entrant en lo camí qui va al molí feriner d'en Gibert, e de aquí munta e va riu amunt fins al pont de Cabassés, lo qual pont fa enrunar en cascun cap e fer-hi dos ponterrons petits a la part de la pujada del coll de les Batalles, e del dit pont puja per un sacosta amunt al dit coll de las Batalles fahent tres voltes o girades, e del prop dit coll entra en la ubaga qui és envista del cap Cisquella, terma de la Palma.

E partint de aquí entra en la vall de la Cisquella, tirant per aquella fins al coll de la Frexa, e de aquí partex e entra en la vall de Coma de Vaques fins al sòl del comallar de na Saqueresa, muntant tot comellar amunt fins en vista del Oliver, e aquí entra en la solana fins al sòl del comellar de las Pomeras, e tirant comellar amunt fins al cap del comellar de Mectar, entrant en la solana de Mectar, e passa davant la tanç del Gaschó, e entra en la vall de Mectar. Entrant per la dita vall ve a la sínia de Sabba mora, que és a la vora del riu de Ebro davall la vila de Flix, entorn dos trets de ballesta, a hon se ha a fer la casa e botiga en

què's descarrageran les mercaderies qui vindran de Castella, regna de Navarra e d'Aragó e altres parts per lo dit riu. E açò per tant com lo dit riu és molt fondo en aquell loch, e més hi ha alta riba de la qual feien de paret ab cert artifici [...]. E aquí venir a carregar los carros e bestiar e aportar-ho per los dits camins fins a Barenys o al port de Salou [...] per portar-ho en Barchinona, sens sperar LXXX ne C jorns ans pusquen axir del riu de Tortosa. E partint de la dita riba del dit riu, tiraren a la dita vila de Fflic [...].

E lo dit dia après dinar muntaren al molí del dit loch de Fflic per mirar, e veren [...] la assut del dit molí [...]. És veritat que les navores que són al costat del dit molí no van perquè lo rech no és sencer [...]. E lo sendamà [...] pujaren a veure e regonèxer lo castell del dit loch de Fflic. E regonegut trobaren aquell seura sobre roques pinyolenques molt scasses, les quals van disminuint [...] e folrar una torra que és a la cantonada que és al dit castell sobre lo riu de Ebro a la part damunt vers lo dit mulí [...]. E après partints del dit castell tiraren a veura lo porxo o botiga del dit loch [...].

E lo dit dia après dinar tiraren la via de Móra a hon arribaren gran hora de nit, e vists e passajats los damunt dits camins fou vist e deslberat axí per los damunt dits tremesos com per los mestres de cases e fuster, ésser millor camí e pus pla partint de la dita sínia Assabba, qui està davant lo riu de Ebro davant la dita vila de Fflic, e passant per lo dit cap de Mectar, e per lo dit coll de la Batalla, e per lo pont de Cabassés tot riera fins al stret del Vaquer, fahent la via de la Vilella Devall, e de aquí munta al mas d'en Serras, e passa davall la vila de Gratalops fahent via per lo molí d'en Serdà, passant per la riera de Ciurana, en la qual fa fer pont, e de la dita riera a Porrera, e de Porrera al coll de Cortiella, e de Cortiella al coll de las Basses, e del coll de las Basses a les Yrles, e de les Yrles a Riba Roja, e de Riba Roja a Salou.

Camí de Móra a Miramar:

Dijous a XVII dels propdits mes e any arribaren los dits honorables tremesos en la vila de Móra del comtat de Prades [...] fo a la dita posada ab los jurats de la vila als quals fou sposat com ells eren aquí per lo fet del camí fahedor del dit loch de Móra a Miramar, e que havien mester hòmens qui-ls conduïssen en lo dit camí, oc més volien saber de ells quina subvenció fore per ells feta en lo dit camí, e per quin for o preu portaren les carretades de Móra a Miramar o a Çalou, oc més quin càrrech pot portar lo dit carro. [...] que ells eren contents per lo primer cap de donar los hòmens per mostrar-los un camí, lo qual digueren que ere molt pla e molt dret de Móra a Miramar, e que eren appellats de fer lo camí durant lo terma de Móra [...].

[...] vers III hores pres mig jorn partiren de Móra. E pessade la barcha del dit riu, mirants lo loch o part a on se havia construït la lotga per descaregar les mercaderies [...]. E tots ensemps partirem del dit loch e anaren veura la lotga feta per la ciutat de Barchinona en dies pessats a Banyolles, per veura de què's pogueren ajudar de la manobra de la dita lotga, la qual lotga és stade atrobada luny del riu de Ebro un bon tret de balesta [...]. E més veheren, es certificaren quanta podie ésser la terra en què ere scituada la dita lotga, la qual vista stimaren que podie ésser entorn miga mujada de terra, e partints-se de aquí regonegueren lo camí vell del dit carro fahents la via del dit loch de Tivissa, a on dormiren

e arribaren aquella nit ora molt tarda, lo qual camí fou atrobat molt dirruït e per no poder passar lo dit carro.

E aquella matexa nit los dits procurador e assessor, jurats e prohòmens de Tivissa foren a la posada de ells dits tremesos [...] eren contents de donar hòmens per mostrar lo dit camí de Móra o altres si ni sabien de millors e pus curts [...]. E lo sendemà, que fou dissapta, partints de Tivissa [...] tiraren per veura e regonèixer lo dit camí fahedor de Móra a Miramar la via del mas d'en Scoda, e pessat lo dit mas atrobaren moltes devallades e puiades, barranchs e pedruscades, e arribaren en lo dit mas d'en Jacme Scoda qui és a la coma de la Vall de Tartacó, e de aquí tiraren la via de la Vall Soffra, a hon ha un tros de roquissar, e après trobaren un barranch, lo qual fa a reblir ab paret de pedra seca [...].

E tirant per lo dit camí atrobaren un altre barranch appellat Mudèffer, en lo qual ha mester un pont per trevessar un torrent en què ha molts roquissers [...] e discorrent lo dit torrent a un tret de pedra fa fer un altre pont [...] e anant torrent amunt pessats III trets de ballesta fa fer un altre pont senblant [...]. E tirant torrent amunt puiant a la Vall Soffra fa fer una paret entorn de mil pams de larch e molt alta [...] e pessats altres II trets de ballesta fa fer un pontarró [...] en après ha un mal pas en que ha mester paret de larch de D pams e un pont [...] e après del dit pont parets arreu, e tantost a un tret de matràs un altre pont maior de tots los demunt dits, e més après, a III trets de ballesta fa fer un altra semblant pont del demunt dit, e tantost un senblant pont ab paret de un pont a altre, dessà e dellà, e tantost un altre pont, e en un tret de pedra un altre pont, e tantost après dos ponts [...].

E vist lo dit camí ésser ten aspre e de tanta messió e despesa e no ésser pessador, deliberaren de no procehir en continuar pus res del dit camí e tiraren al camí de la carretera vella exint al coll de Fatges. E seguint lo dit camí de la dita carretera vella, lo qual camí atrobat molt dirruït e molt aspre, tornaren se'n per a dinar en lo dit loch de Tivissa.

E après dinar [...] tornaren la via del dit loch de Móra per veura e regonèixer altre camí. E partint de Móra tot pla vingueren fins al mas dit Mas de Molló e allí trobaren un barranch o torrent, appellat torrent del Mas d'en Vidal, a on fa fer un pont [...]. E pessat lo dit torrent puïaren per un çacosta terreny, custeiant tota ubaga fins alt en la serra de Tivissa. E serra amunt tot pla tornant a la carretera e discorrent aquella, fahent la via de Tivissa fins al camp d'en Jacme Perelló. E après [...] arribaren molt vespre al dit loch de Tivissa.

E lo sendemà [...] los dits jurats e prohòmens respongueren e digueren, ço és, que en lo fet de la subvenció demanada en lo camí fahedor de Móra a Miramar los hòmens de Tivissa se offerien metre-hi D jornals dels ports, e pus, de les dites carretades ells tots, ço és, de Móra e de Tivissa, prometeren portar la carretada de Móra a Miramar per XII sous, e de Móra a Cambrils per XV sous, e de Móra a Çalou per XVIII sous [...].

Aprés diluns per lo matí, que comptaven XXI del dit mes, partints de Tivissa tornaren en lo dit camp d'en Jacme Perelló, e prosseguints lo dit camí ab los dits hòmens de Tivissa e ab un moro del dit loch, travessants per lo camí de Falset, donaren lo dit camí per una heretat d'en Nebot, la qual hix a la heretat d'en Lobet, e trevessant lo camí de la carretera vella, dóna a la heretat d'en Fraga, e hix a un collet, e lexa la carretera a mà squerra, e hix a la heretat d'en Alcayt, e va per heretats fins al coll de la Mata Enxinen. Emperò, abans del dit

coll, ha un barranch petit [...] e de aquí entra en la heretat d'en Jacme Perelló, e va sota una figuera per la solana terrenya e tira fins a la vall del Pin Ver, pessant per la heretat d'en Poca Stima, a on fa fer un pont [...] e partint del dit pont ve tota solana e passa sobra la heretat d'en Alcay, sobra un terror blanc, e de alí tira tota solana amunt, en la qual ha un poch de roquissar, e après lo dit roquissar fa rompra un tros de terra roquissencha, e més, s'i haurà fer un tros de paret seca de D pams, e per tot lo çacosta se ha a fer paret seca per tenir la terra. E pessant tota solana e fahent per tot paret, fa arrencar gran tros de roquissar [...] e après hi ha un barranch en lo qual fa fer gran paret e molt alta de pedra seca [...] e pessat lo dit barranch tira lo dit camí tot çacosta [...] e en après atrobaren un barranch en què fa fer paret de dues cares, sobra lo qual ha pessar la dita carretera [...] e camí avant, al cap de un torrent, fa fer un pont [...] volent-hi fer pont entorn del cinge. Vogint lo cap del barranch fa fer paret seca [...] e, partint del dit pont o cap de paret, tota ubaga vogint [...]. E après trobaren un gran barranch en lo qual fa fer una paret maior de les altres, e saguint tota ubaga pessant per lo çacosta del coll en Barba ve ferrir al camí vell de la carretera vella, lo qual és dirruit, e fa tornar de nou.

E saguiren la dita carretera en què ha comellas e acales per una devallada devallant a la vall Soffra a on és lo mas d'en Torner, endret del qual fa mudar un gran tros de camí per pessar pus pla [...] e saguint la dita ubaga no tornant may en lo camí vell, fan a fer parets, en special per alsar los barranchs en loch de ponts, e axí saguint torna en la carratera vella o loch del sucac, e de allí a mig tret de ballesta de la carretera vella e tenint-se ubaga pus altra es passa sobra una creu de fust [...]. E caminant tota ubaga avant trobam dos gran barranchs en los quals digeren los mestres que ha ops grans messions de fer ponts o parets, e trencar gran roquissar [...]. E muntant tota ubaga trobaren una pitrada puiant al coll del Mas d'en Algerri, e per pessar lo dit coll fa fer una paret per pessar lo torrent Roger. E axí tira tot solà, que no torna en lo camí vell fins a la devallada de la serra de Fatxes, e de allí tota solana lo més que pot devallant fora la carretera vella al mas de Fatxes, a hon ha diverses barranchs [...] e torna al torrent baix, devall lo dit mas de Fatxes, a la carretera vella, a on fa fer un pontarró, e après, saguint la dita carretera, fa reparar parets e enrunar un pont [...] e un trosset avant, per rehó de una pitrada, és necessari exir de la carretera vella e mudar un tret de ballesta lo camí.

E saguint lo dit camí torrent a vall per lo camí de la carretera vella fins devant lo mas de la Figuera, atrobaren lo dit camí molt roquís, padregós e descarnat, lo qual ha mester gran adop, en tal manera que no és per poder pessar carro sens lo dit adob. E fahent lo dit camí atrobaren un gran barranch a hon ha mester un pont [...] e en lo dit torrent après lo dit pont fa fer una paret resant lo dit barranch e [...] en lo mateix torrent, fa fer un pont [...] e arribats en lo torrent del Mas de Lloç fa fer un pont [...] e de continent trobam un loch appellat Vall de Lor, e après un barranch en què ha dos ponts [...]. E après, torrent amunt, trobaren dos pontarrons, la un après del altre un tret de ballesta [...]. E tirant lo camí de la carretera a vall pessaren devant lo mas appellat de Riba, e pessat lo dit mas de Riba atrobaren una riereta en la qual havia mester un pontarró [...]. E devallant fins al mas de Riudoms ve tota solana fins sobra lo mas de Riudoms, sobra una era, en lo qual devallant ha dos torrents en què ha mester pontarrons. E exint de la era del dit mas de Riudoms fou vist que lo camí vell no fo sufficient per una mala pitrada que hi havia, perquè fo deliberat que lo camí fahia mudar per la solana a man drete en què ha un barranch e una coma [...]. E prosseguint lo camí de Riudoms a Miramar fou atrobat un torrent [...] en lo qual torrent ha

un pou de aygua, e de aquí saguint tota serra a vall vengueren fins al riu d'Ullastra, a hon fa fer un gran pont [...] fornit de ses defenses. E partint del dit riu de Ullastra arribaren aquella nit ora assats tarda en la casa de Miramar de la dita ciutat de Barchinona.

E vists e caminats los dos dits camins, vist lo primer e demunt mencionat no ésser pessador, e tan aspra e de tanta messió e despesa, deliberaren lo derrer ésser millor e molt pus fàcil per poder pessar la dita carretera, ço és, partint de Móra e pessant per lo dit mas del Molló, e del dit mas del Molló tota ubaca fins alt en la serra de Tivissa, e serra amunt tornant a la carretera vella, fahent la via de Tivissa fins al camp d'en Jacme Perelló, e del dit camp, treessant lo camí de Falset, pessant per les dites heretats d'en Nebot e d'en Lobet, e treessant lo camí de la carretera vella, hix al coll de la Mata Enxinen, e de aquí tira fins a la vall del Pin Ver pessant per la heretat d'en Pocha Stima, e tota ubaga passa per la costa del Coll en Barba, ferrint al camí de la carretera vella, e saguint camí avall de la dita carretera vella ve a la vall Soffra, endret del mas d'en Torner, e del dit mas tota ubaga ve al coll del Mas d'en Algerri, e de aquí tota solana ve a la devallada de la serra de Fatges, e seguint torrent avall lo camí de la carretera ve ferrir al mas de Figuerola, e en après en lo loch appellat Vall de Loç, e de aquí tirant lo camí de la carretera a vall pessant prop lo mas appellat Riba, e de aquí, pessant una riera, tira al mas de Riudoms, e del dit mas de Riudoms, pessant per un torrent en què ha un pou de aygua, e de aquí tirant tota serra avall ve al riu d'Ullastra, a on fa fer un gran pont, e del dit riu d'Ullastra tira a Miramar.

Bibliografia

- BIETE FARRÉ, Vicenç (1983) "Toponímia de Cabacers i el seu terme" separata de la *Revista Catalana de Geografia*, Barcelona, núm. 5-8 de l'any 1979.
- (1991) *Cabacés. Un poble al peu del Montsant*, Ajuntament de Cabacés.
- BLANCH AMORÓS, Jaume (1991) "L'alternativa terrestre de la ruta bladera de l'Ebre en el seu tram inferior", *Miscel·lània* del Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre, núm. 8, p. 17-31.
- BRU I BORRÀS, F.M. (1955) *Fulls d'història de la vila de Tivissa i del seu territori antic*, Barcelona, Aymà, p. 177 i 182.
- CARRERAS CANDI, Francesc (1915) *Geografia General de Catalunya. La ciutat de Barcelona*, Barcelona, Establiment Editorial d'Albert Martín, p. 585 i 650-655.
- (1993 [1a ed. en castellà 1940]) *La navegació al riu Ebre. Notes històriques*, Barcelona, Amics de l'Ebre / Dep. de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya, p. 144-152.
- CASTELLVELL DíEZ, Ventura (2001) "Les rutes terrestres de l'Ebre al mar: el memorial de 1460", *Miscel·lània* del Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre, núm. 15, p. 155-174.
- CURTO I HOMEDES, Albert (1988) *La intervenció municipal en l'abastament del blat d'una ciutat catalana: Tortosa, segle XIV*, Barcelona, Fundació Salvador Vives i Casajuana / Dalmau
- Diversos Autors (1984) *Tivissa, un poble antic de la Catalunya Nova*, Tivissa, Biblioteca "Mestre Cabré".
- JASSANS, Miquel S. (1991) *Noms de lloc i de persona d'Alforja i Cortiella*, Reus, Centre d'Estudis Comarcals Josep Iglésies.
- JOVÉ HORTONEDA, Ferran (1991) *Història i onomàstica de Riudecols i dels seus agregats, les Irlés i les Voltes*, vol. II, Reus, Centre d'Estudis Comarcals Josep Iglésies.

- (1999) *Estudi onomàstic de la vila i terme de Mont-roig del Camp*, Ajuntament de Mont-roig del Camp.
- PALET PLAJA, Teresa i Manuel ROMERO TALLAFIGO (1987), *Capbreu de la baronia d'Entença (s. XIV)*, Tarragona, Institut d'Estudis Tarraconenses.
- PERPINYÀ I CASTELLÀ, Lluís (1987) *Petita història de Móra la Nova*, Ajuntament de Móra la Nova, p. 47.
- RIBA I MESTRES, Francesc (1983) *Història de Mont-roig*, Reus, Centre d'Estudis de la comarca de Reus. Manuscrit redactat entre el 1814 i el 1894.
- SABATÉ ALENTORN, Joan (1994) *Noms de lloc i de persona actuals i pretèrits del poble i terme municipal de Gratallops* (Tarragona), Institut d'Estudis Tarraconenses.
- (1995) *Noms actuals i pretèrits del poble i terme de Torroja del Priorat*, Barcelona, Societat d'Onomàstica / Institut Cartogràfic de Catalunya.
- (2000) *Onomàstica del poble i terme de la Vilella Alta*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- SERRANO I CIURANETA, Ricard (1982) "Toponímia del terme de la Palma d'Ebre", *Bulleti interior de la Societat d'Onomàstica*, p. 6-12.
- VIDIELLA RECASENS, Montserrat (1996) *Onomàstica de Cambrils i del seu terme municipal*, Ajuntament de Cambrils.

Mapes

- Baix Camp* (1996) Institut Cartogràfic de Catalunya, núm. 8, escala 1:50.000.
- Mapa topogràfic del terme de La Vilella Baixa*, sense data. Realitzat per Roger Pascual i editat per "La Vilella Baixa" revista cultural i informativa.
- Priorat* (1994) Institut Cartogràfic de Catalunya, núm. 29, escala 1:50.000.
- Ribera d'Ebre* (1996) Institut Cartogràfic de Catalunya, núm. 30, escala 1:50.000.